

mgr Michał Mordań
Wydział Filologiczny
Uniwersytet w Białymstoku

Streszczenie rozprawy doktorskiej pt.:

**Chrześcijańskie dziedzictwo imiennicze utrwalone w nazwiskach mieszkańców Bielska
Podlaskiego, Hajnówki i Siemiatycz**

napisanej pod kierunkiem dr hab. Lilii Citko, prof. UwB

Rozprawa jest poświęcona współczesnym nazwiskom Podlasian utworzonym od imion posiadających motywację chrześcijańską. Materiał badawczy obejmuje antroponimy identyfikujące mieszkańców Bielska Podlaskiego, Hajnówki i Siemiatycz.

Rozprawa liczy 267 stron. We *Wstępie* został określony cel i zakres pracy, jej baza materiałowa, a także stan badań antroponimicznych ze szczególnym uwzględnieniem prac dotyczących nazw własnych na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim. W części wprowadzającej przybliżono ponadto historię omawianych miast, zwrócono też uwagę na problemy natury metodologicznej. Część zasadnicza, licząca 5 rozdziałów z licznymi podrozdziałami, zawiera analizę językową antroponimów – nazwisk i motywujących je imion. Rozprawę zamyka podsumowanie, wykaz skrótów, spis wykorzystanej literatury, indeks nazwisk z odniesieniami do stron, na których się znajdują oraz streszczenie w języku angielskim.

Obszar Podlasia od zawsze stanowił terytorium styku różnych kultur. W tym miejscu stykały się tradycje prawosławnego Wschodu i rzymskokatolickiego Zachodu. Rozwój nazewnictwa osobowego na Podlasiu zależał też od miejscowych uwarunkowań językowych i kulturowych. Charakterystyczną cechą nazwisk, które funkcjonują w przestrzeni społecznej tych trzech miast jest zatem ich zróżnicowanie pod względem etymologiczno-językowym.

Celem pracy jest podkreślenie produktywnego udziału imion chrześcijańskich w kreacji współczesnych nazwisk, a tym samym zaakcentowanie wpływu dziedzictwa chrześcijańskiego na antroponimię współczesnego Podlasia (na podstawie wybranych miast).

Zaproponowana klasyfikacja materiału źródłowego pozwoliła zilustrować różnorodność strukturalną w obrębie omawianych jednostek onimicznych oraz, w wielu przypadkach, wskazać heterogeniczność w kształtowaniu się poszczególnych antroponimów. Omówione nazwiska powstały albo w wyniku transonimizacji imion, zróżnicowanych językowo i strukturalnie, albo na skutek dodania do podstaw imiennych formalnych

wykładników nazwiskotwórczych. Na tej podstawie wyodrębniono pięć grup nazwisk: I. nazwiska równe imionom w formie podstawowej (*Bogdan, Gierman, Roch, Walerian; Anchim, Dzienis, Harasim, Kuźma, Suproń*); II. nazwiska równe imionom w formie derywowanej (*Filim, Sak; Balcerek, Romek, Chomko, Pańko, Greń*); III. nazwiska równe imionom w formie derywowanej albo utworzone w planie nazwiskowym od imion w formie podstawowej lub derywowanej (*Jakubiak, Jurczak, Szczepaniak; Adamczyk, Pawlik, Samojlik; Grygorczuk, Jasiuk, Michaluk, Pietruk, Wasiluk*); IV. nazwiska utworzone od imion w formie podstawowej (*Artymowicz, Danielewicz, Łukaszewicz; Iwanow, Kuźmin*); V. nazwiska utworzone od imion derywowanych (*Hapunowicz, Klimowicz, Sajewicz; Daszkiewicz, Konachowicz, Siebiesiewicz; Sieńkow, Kuczkin*).

Badania wykazały, że najliczniej reprezentowane są antroponimy włączone do III zbioru (nazwiska na *-(cz)ak, -'ak, -ik, -(cz)yk, -(cz)uk, -'uk*). Wystąpiło łącznie 595 formacji tego typu, co stanowi 46,7% wszystkich jednostek objętych badaniem. Aż 462 nazwiska w tej grupie to struktury z formantem *-(cz)uk, -'uk* uznawane za charakterystyczne dla systemu antroponimicznego Białostoczczyzny i popularne we wschodniej części województwa podlaskiego¹.

Nazwiska z przyrostkami *-(cz)ak, -'ak, -ik, -(cz)yk, -(cz)uk, -'uk* mogły ukonstytuować się w różny sposób. Obok funkcji patronimicznej sufiksy te mogły pełnić funkcję deminutywną. Na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim największą produktywnością odznaczają się formacje imienne na *-uk/-czuk*. Poświadczony są również hipokorystyka odimienne z przyrostkami *-ik/-(cz)yk*. Niewielka ilość derywatów zakończonych na *-ak (-'ak)/-czak* może świadczyć o tym, że są one postrzegane jako formacje patronimiczne, a funkcję deminutywną w antroponimii sufiksy te utraciły stosunkowo wcześniej.

Niższą frekwencję, w stosunku do III zbioru, odnotowano wśród nazwisk utworzonych od imion derywowanych (V grupa; 238 jednostek, co stanowi 18,7% całości badanego materiału). Nazwiska z sufiksami *-icz/-yc(z), -owicz, -ewicz* powstałe na bazie derywatów imiennych poświadczony są 203 przykładami. Pozostałe modele (nazwiska na *-ow, -ów, -in/-yn, -enko, -ejko* i in.) wystąpiły sporadycznie.

Zbliżoną produktywnością cechują się nazwiska formalnie równe imionom w formie derywowanej (II grupa; 230 nazwisk, tj. 18,1% całego zasobu). Wśród nich tylko niewielki odsetek stanowią derywaty alternacyjne (25 poświadczeń) lub alternacyjno-paradygmatyczne

---

¹ Por. P. Złotkowski, *Antroponimia historyczna mieszczan i chłopów Brańska i okolic w ujęciu statycznym i dynamicznym*, Lublin 2017, s. 431.

(8 poświadczeń). W pozostałych przypadkach (197 poświadczeń) powstanie nazwiska należy wiązać z transnimizacją form imiennych powstałych na drodze sufiksacji, czasami w połączeniu z derywacją alternacyjną lub paradygmatyczną.

Rzadziej wystąpiły nazwiska utworzone od imion w formie podstawowej (IV grupa; 139 antroponimów – 11%). Swoją obecność zaznaczyły głównie formacje na *-icz/-yc(z)*, *-owicz*, *-ewicz* (114 derywatów nazwiskowych). W kreacji nazwisk tego typu imiona w odmiankach potocznych brały udział nieco częściej, niż imiona w wariantach oficjalnych.

Najmniej licznie reprezentowane są w analizowanym materiale nazwiska formalnie równe imionom w postaci podstawowej (I grupa; 71 antroponimów – 5,6%). W tym zbiorze imion w wariantach nieoficjalnych było dwukrotnie więcej, niż imion w formach kancelaryjnych.

Należy zwrócić uwagę, że stosunkowo licznie w funkcji baz fundujących pojawiły się imiona mające postać derywatów sufiksalnych (grupy II, III, V). Wśród nich wyraźnie dominują struktury imienne utworzone za pomocą przyrostka z podstawowym *-k-* w części sufiksальной.

Analizując podstawy motywacyjne omówionych nazwisk, doliczono się prawie 400 imion związanych z nurtem chrześcijańskim. Formy tych imion nawiązują do antroponimów mających źródło w różnych okresach w dziejach chrześcijaństwa. Wśród nich można wyróżnić: 1. imiona biblijne starotestamentowe (np. *Eliasz / Ilija*, *Gabriel / Gawriił*, *Jakub / Iakow*, *Jeremiasz / Ijeremija*, *Józef / Iosif*, *Michał / Michaił*), 2. imiona biblijne nowotestamentowe (*Andrzej / Andrej*, *Bartłomiej / Warfołomiej*, *Dionizy / Dionisij*, *Jan / Ioann*, *Tadeusz / Faddiej*, *Tymoteusz / Timofiej*), 3. imiona związane z Biblią poprzez tradycję i legendę (*Baltazar*, *Kasper*, *Melchior*), 4. imiona świętych okresu starochrześcijańskiego (*Aleksander / Aleksandr*, *Bonifacy / Wonifatij*, *Grzegorz / Grigorij*, *Hipolit / Ippolit*, *Jerzy / Georgij*, *Krzysztof / Christofor*, *Marceli / Markieł*, *Mikołaj / Nikołaj*, *Wawrzyniec / Ławrentij*), 5. imiona świętych średniowiecza i czasów nowożytnych (*Benedykt / Wieniedikt*, *Bernard*, *Boris*, *Filaret*, *Franciszek*, *Karol*, *Konrad*, *Pitirim*, *Robert*, *Stanisław*, *Władimir*, *Wojciech*). Największy udział w komponowaniu współczesnych nazwisk mieszkańców Bielska Podlaskiego, Hajnówki i Siemiatycz mają imiona świętych epoki starochrześcijańskiej (I – V wiek).

Badania pokazały, że niektóre formy imienne tworzące nazwiska nawiązują do imion w wersji polskiej, stosowanej w liturgii Kościoła rzymskokatolickiego (por. *Ambroży*, *Augustyn*, *Urban*, *Wincenty*), inne odnoszą się do imion w wersji cerkiewnosłowiańskiej (por. *Afanasij*, *Dorofiej*, *Filimon*, *Isidor*, *Jelisiej*, *Zakchiej*). Część odmianek odwołuje się zarówno do imion kalendarza polsko-łacińskiego jak i rusko-bizantyjskiego (por. *Andrzej / Andrej*, *Bartłomiej /*

Warfołomiej, Dionizy / Dionisij, Grzegorz / Grigorij, Hipacy / Ipatij, Krzysztof / Christofor, Samuel / Samuił). Imiona „wspólne” mogą występować w przypadku ustalania etymologii jednego nazwiska (derywat może pochodzić od imienia w wersji polskiej lub cerkiewnej, np. w nazwiskach *Walko, Klimczuk* itd.), mogą też dotyczyć różnych nazwisk. Niektóre jednostki imiennicze, w zestawieniu ich form w kalendarzu polsko-łacińskim i cerkiewno-ruskim, są tożsame lub maksymalnie zbliżone, np. *Adam, Damian, Dawid, Kosma, Roman*. Jediną cechą różnicującą może być akcent.

Objaśnianiu etymologii poszczególnych nazwisk towarzyszy zjawisko wielomotywacyjności wewnątrz- i międzyjęzykowej. Niejednolitość w zakresie kreacji wielu nazwisk może mieć również przyczynę w samym sposobie ich tworzenia. Tę kwestię w sposób najbardziej wyrazisty ilustrują nazwiska z elementem spółgłoskowym *-k*, które mogły powstać zarówno w wyniku transonimizacji derywatów imiennych, jak też wskutek dodania do imion formalnie tożsamych przyrostków nazwiskotwórczych (*Jakubiak, Szymczak, Mojsik, Gawrylczyk, Aleksandruk, Doroszczuk* i in.).

Jak wykazała analiza, na pograniczu polsko-ruskim imiona związane z nurtem chrześcijańskim stanowią fundamentalną część lokalnego systemu nazewniczego. Uwagę zwraca też ogromna różnorodność form imiennych. Jej przyczyn należy upatrywać nie tylko w realizacji funkcji nominacyjno-dyferencyjnych. Ich zróżnicowanie jest przede wszystkim konsekwencją procesów etno-onomastycznych, jakie zachodziły na obszarze Podlasia na przestrzeni stuleci. Lokalne systemy – imienniczy i nazwiskowy – konstituowały się na kanwie koegzystencji i wzajemnego oddziaływania różnych kultur i różnych języków. Dominującymi jednak okazały się komponenty polski i wschodniosłowiański, które wyrosły na dwóch tradycjach – łacińskiego Zachodu i bizantyjskiego Wschodu, posiadających wspólny mianownik chrześcijański.

Michał Mondan